

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПАВЛОВ МИКОЛА СЕРГІЙОВИЧ

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
прикладної математики, к.ф.-м.н.
Трофименко О.Д.
« ____ » _____ 2022 р.

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

Спеціальність 113 Прикладна математика

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:
І. Г. Крикун, доцент кафедри
прикладної математики
к.ф.-м.н., доцент

(підпис)

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Павлов М. С. Статистичний аналіз виборчих систем. Спеціальність 113 «Прикладна математика». Донецький Національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

Робота присвячена статистичному аналізу та особливостям і проблемам виборчих систем, в ній описуються проблеми статистичної теорії виборів і референдумів. Розглядаються питання про те, чи є ті чи інші вибори демократичними та чи відповідають результати виборів побажанням народу, мають багато аспектів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел.

Ключові слова: статистика, проблеми, виборчий процес, виборча система.

51 с., 17 рис., 43 джерела.

Pavlov M. S. Statistical analysis of electoral systems. Specialty 113 "Applied Mathematics". Vasyl` Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

The work is devoted to statistical analysis and features and problems of electoral systems, it describes the problems of statistical theory of elections and referendums. There are many aspects to the question of whether an election is democratic and whether the election results meet the wishes of the people.

The work consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references.

Key words: statistics, problems, electoral process, electoral system.

51 p., 17 figures, 43 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ	6
1.1 Огляд джерел	6
1.2 Функції та принципи виборчого права	9
1.3 Класифікація виборів та виборчих систем	12
1.3.1 Мажоритарні	14
1.3.2 Пропорційні	17
1.3.3 Змішані	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ	21
2.1 Статистика виборчих систем	21
2.2 Індекс демократії	24
2.3 Статистика явки виборців	28
РОЗДІЛ 3. ОПИС ПРОБЛЕМ ЩО ВИНИКАЮТЬ В ВИБОРЧИХ СИСТЕМАХ В СВІТІ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	32
2.1 Джеррімендеринг	32
2.2 Відтягнення голосів	36
2.3 Голосування в один або в два тури	40
2.4 Метод Борда	42
2.5 Теорема Ерроу	44
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	47

ВСТУП

Вибори – це неодмінний атрибут демократичної розвиненої держави. Вибори проходять в більшості країн світу, і в кожній країні у них є свої особливості [1].

Політологи і політики, журналісти і прості громадяни дискутують, є ті чи інші вибори демократичними та чи відповідають підсумки виборів деякій абстрактній “волі народу”. Ці питання мають багато різних аспектів. Необхідно брати до уваги і наявність конкуренції, і доступність інформації про кандидатів, і свободу волевиявлення, і чесність підрахунку голосів. Однак є у виборів ще одна сторона, яка вивчається перш за все математиками – виборча система.

Вибір виборчої системи починається з вирішення питань, якими будуть виборчі округи, яким буде виборчий бюлетень і які позначки зможуть проставляти в ньому громадяни. Але в кінцевому підсумку все зводиться до одного завдання – визначити, як голоси виборців перетворюються в мандати обраних народом осіб. Ці проблеми обговорюються математиками і політиками ще з попередніх століть, коли вибори тільки починали ставати універсальним способом формування органів влади. Ми вже багато років живемо в умовах альтернативних виборів, а інтерес до математичної теорії виборів поки явно недостатній. Студенти, які навчаються на юристів і політологів, отримують мінімальну і часто перекручену інформацію про сучасні виборчі системи і практично нічого не дізнаються про проблеми, пов'язані з порядком визначення результатів виборів. Відповідно всі ці проблеми залишаються малозрозумілі і тим, хто пише і приймає виборчі закони.

Актуальність теми.

Статистичний аналіз виборчих систем – це тема, яка була актуальною багато десятків років тому, залишається актуальною сьогодні та буде залишатись актуальною в майбутньому. Ідеальної виборчої системи не існує, тому в Світі у кожної країни є свої виборчі системи та процеси, які потрібно

відстежувати та аналізувати. Щоб обирати ту систему, яка буде більше всього відповідати принципам демократичного виборчого права і за допомогою якої буде обиратись влада, яку хоче більшість, потрібно знати особливості і недоліки кожної.

Об'єкт дослідження.

Вибори, виборчі процеси, їх організація, проведення та підбиття підсумків.

Предмет дослідження.

Статистичні особливості, проблеми та парадокси, що виникають у виборчих процесах, а також шляхи врахування та уникнення проблем, що виникають.

Мета дослідження.

Метою роботи є ознайомлення та опис статистичних особливостей і проблем, які виникають у виборчих процесах, опис рішення цих проблем та уникнення маніпуляцій результатами виборів.

Завдання дослідження:

1. Опис демократичної виборчої системи;
2. Опис статистичних особливостей виборчих систем;
3. Огляд проблем, що виникають у виборчих системах та шляхи їх вирішення.

Структура роботи.

Робота складається із вступу, трьох розділів, 17 рисунків, 43 літературних джерел, загальний обсяг роботи 51 сторінка, основний обсяг роботи 46 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ

1.1 Огляд джерел

Основна частина інформації, на яку посилається кваліфікаційна робота загалом представлена двома типами джерел. До першого можна віднести літературу, яка є навчально-довідниковою: підручники, навчальні посібники, довідники. Інший тип джерел – дані міжнародних інститутів та організацій, які займаються дослідженнями і звітами у ключових питаннях виборчих процесів і протягом десяти років регулярно звітують актуальні дані про статистику основних показників у виборчих процесах (оцінка демократії, прохідні пороги, явка виборців на виборах, розподіл виборчих систем та інші).

«Вибори і виборчі системи» [2] – навчальний посібник, у якому розглядається, що таке вибори, виборче право, виборча система, які історичні особливості становлення мали вибори та виборчі системи, їх значення для стабільного політичного життя. Основна частина джерел, на які посилається посібник, є вітчизняними та пострадянськими, періоду 1993 – 2003 років.

«Electoral System Design: The New International IDEA Handbook» [3] – міжнародний довідник IDEA 2008 року. Довідник написаний за співучасті багатьох людей та організацій. Основними авторами довідника є Ендрю Рейнольдс, Бен Рейлі та Ендрю Елліс. Ендрю Рейнольдс – професор політології Університету Північної Кароліни в Чапел-Хілл. Його дослідження та викладання зосереджені на демократизації, розробці конституції та виборчої політики. Він працював в Організації Об'єднаних Націй, Міжнародному інституті демократії та допомоги у проведенні виборів (IDEA), Міністерстві міжнародного розвитку Великобританії, Державному департаменті США, Національному демократичному інституті, Міжнародному республіканському інституті та деяких інших організаціях. У довіднику представлено всебічний огляд виборчих систем, що використовуються більш ніж у двохсот країнах, та включено вісімнадцять тематичних досліджень. Також переглянутий список виборчих систем світу

за допомогою карт, додатків та таблиць. У розділах обговорюються переваги та недоліки різних виборчих систем, а також фактори, які слід враховувати під час зміни чи розробки виборчої системи. Інформацію для довідника з широкого кола питань надавали члени виборчих органів, законодавчих органів та посольств у всьому світі.

ACE (The Electoral Knowledge Network) [4] – мережа знань про вибори. ACE вказує, що є найбільшою у світі інтернет-спільнотою та сховищем знань про вибори. Мережа надає вичерпну інформацію та спеціалізовані консультації щодо будь-якого аспекту виборчого процесу. Запущена в Організації Об'єднаних Націй у 1998 році Міжнародною організацією IDEA, Міжнародним фондом виборчих систем (IFES) та Департаментом Організації Об'єднаних Націй з економічних та соціальних питань (UNDESA). Це був перший у світі інтернет-ресурс такого роду у сфері виборів. Сьогодні проект відомий як Мережа знань про вибори ACE, розширив свій мандат у 2006 році, щоб стати більш динамічним та всеосяжним сховищем знань, що охоплює набагато більше, ніж просто енциклопедія з адміністрування та вартості виборів. ACE містить єдині тематичні сторінки, на яких можна знайти докладні енциклопедичні матеріали та супутню інформацію з більш ніж двадцяти тем, що охоплюють ключові питання виборів та етапи виборчого циклу. Мережа систематично збирає данні, пов'язанні із виборами, для більш ніж двохсот країн та територій. Містить віртуальну бібліотеку виборчих матеріалів з усього світу, включаючи зразки виборчих бюлетенів, інформаційні матеріали для громадян, законодавчі та нормативні акти, глобальний календар виборів, включаючи майбутні національні вибори, портал спостережень за виборами з більш як двома тисячами звітів про спостереження за виборами.

«Freedom in the World» [5] – звіт організації «Freedomhouse», в якому відстежуються глобальні тенденції в галузі політичних прав і громадянських свобод протягом майже 50 років. «Freedomhouse» – американська організація, яка працює в якості незалежної спостерігаючої організації. Заснована 1941

року, створена для просування свободи у всьому світі. Звіт «Freedom in the World» складається з числових рейтингів та допоміжних описових текстів для 195 країн та 15 територій. Зовнішні аналітики оцінюють 210 країн та територій, використовуючи поєднання досліджень на місцях, консультації з місцевими робітниками, інформації з новин, неурядових організацій, урядів та багатьох інших джерел. Потім експерти-консультанти та регіональні фахівці перевіряють висновки аналітиків. Для кожної країни та території «Freedom in the World» аналізує виборчий процес, участь, функціонування уряду, свободу вираження поглядів та переконань, асоціативні та організаційні права, верховенство закону, особисту автономію та індивідуальні права.

International IDEA (Institute for Democracy and Electoral Assistance) – міжнародний інститут демократії, має тридцять чотири держави-члена. Заснований у 1995 році для підтримки та розвитку демократії в усьому світі. Інститут надає порівняльні знання пов'язані з політикою, технічну допомогу з питань, пов'язаних із виборами, парламентами, конституціями, грошима в політиці та політичним представництвом, і все це під егідою Цілей сталого розвитку ООН. IDEA дає оцінку ефективності демократій у всьому світі за допомогою власних індексів глобального стану демократії та звітів. Щорічно інститут публікує цифрові підручники, книги, бази даних та буклети кількома мовами за темами, починаючи від явки виборців до гендерних квот. IDEA співпрацює з організаціями-однодумцями, включаючи ЄС, АС (Африканський Союз) та ООН, щоб досягти більшого ефекту, також інститут має статус постійного спостерігача ООН, що означає, що він має вільний доступ до більшості засідань і відповідної документації ООН.

Всі вище описані джерела є загальнодоступними. Що стосується «другого» типу джерел, то вони притримуються приблизно однієї і тієї ж політики, яка не тільки не забороняє, а й заохочує використання та розповсюдження своєї роботи з вказанням авторства.

1.2 Функції та принципи виборчого права

Для того, щоб краще розібратися з функціями та принципами виборів, спочатку потрібно зрозуміти, що таке вибори і для чого вони потрібні. Дамо одне з означень виборів [6] : «Вибори – це акт або процес обрання особи на державну посаду шляхом голосування».

Вибори вносять фундаментальний вклад в демократичне управління державою. В [7] сказано, що «пряма демократія – форма правління, при якій політичні рішення приймаються безпосередньо всіма кваліфікованими громадянами – непрактична в більшості сучасних суспільств, тому демократичне правління має здійснюватися через представників».

В [8] зазначено: «Сьогодні вибори – це головна форма прояву суверенітету народу, свідчення його політичної ролі як єдиного формального джерела влади у державі. Вибори слугують важливим каналом представництва в органах влади інтересів різних суспільних груп. У багатьох країнах світу вибори для більшості громадян єдина форма реальної участі в політиці. Вони дозволяють чинити найбільший вплив на владу: зберігати або змінювати склад парламенту, уряду, забезпечувати їх відповідальність перед народом, змінювати політичний курс країни. Сутність виборів полягає у тому, щоб обрати одного з кількох або навіть багатьох кандидатів, який буде представляти і захищати інтереси громадян, які його обрали. Фактично шляхом виборів передається право на тимчасову реалізацію народного суверенітету у встановлених конституцією межах уповноваженим особам, яким насправді державна влада не належить. Вибори – це процедура формування державного органу або наділення повноваженнями посадової особи, яка здійснюється через голосування осіб, які мають на це право. Оскільки народний суверенітет невідчужуваний, за допомогою виборів громадяни визначають своїх представників і наділяють їх мандатами на здійснення його суверенних прав на певний обмежений термін».

Аналізуючи [2], [7], [8], загалом можна виділити дев'ять головних функцій виборів:

1. Представлення – виборці вибирають представників, які будуть представляти інтереси виборців і діяти від їхнього імені.
2. Формування органів державної влади – партія більшості формує правлячу владу.
3. Участь (мається на увазі участь у голосуванні – ключовий спосіб участі населення в державному управлінні).
4. Вплив на політику – вибори дозволяють громадянам висловлювати свої політичні вподобання.
5. Звітність – звернення до виборців кожних декілька років (зазвичай чотири або п'ять) гарантує, що депутати і влада можуть бути притягнені до відповідальності.
6. Громадянська просвіта – вибори забезпечують громадян інформацією про політичні питання і політику головних партій.
7. Легітимізація влади – голосування за будь-яку партію дає підстави для того, щоб влада могла стверджувати, що діє відповідно до волі народу.
8. Формування нової політичної еліти – найпотужніший канал входження громадян до складу політичної еліти, здійснення політичної кар'єри; через вибори оновлюється склад правлячої й опозиційної еліти, змінюється політична вага партій та їхніх представників.
9. Зміна влади мирним шляхом.

Загальновідомо [9], що для того, щоб виборчий процес можна було вважати таким, що відбувся, та справедливим, вибори повинні базуватись на певних принципах. Принципи виборчого права фіксують основоположні засади, на яких базується весь механізм правового регулювання конституційного права громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони не лише лежать в основі законодавства про вибори, а й служать головним критерієм законності і правомірності дій виборців, кандидатів, виборчих об'єднань, виборчих комісій та інших учасників виборів, свідчать про пріоритети правового

регулювання відносин, пов'язаних із здійсненням та захистом виборчих прав громадян.

Загалом виокремлюють дві групи принципів: принципи виборчого права, які визначають статус, положення кожного громадянина на виборах; а також принципи організації виборів [8], [10].

Основні принципи виборчого права [8]:

- Принцип загальності;
- Принцип рівності;
- Принцип свободи вибору;
- Принцип таємного подання голосів.

Загальність означає, що всі громадяни, незалежно від статі, раси, національної приналежності, віросповідання та інших якостей, якщо вони досягли визначеного Конституцією віку, можуть брати участь у виборах в якості виборців або кандидатів на ту чи іншу виборну посаду [10].

Принцип рівності виборчої системи означає, що кожен виборець має лише 1 голос, участь у виборах громадян на рівних підставах (жоден виборець не може мати привілеї відносно інших виборців, у разі ж обмеження кого-небудь в правах або перевазі голосів одних виборців перед іншими, вибори можуть бути визнані недійсними) [10].

Принцип свободи вибору означає, що громадянин сам вирішує: брати йому участь у виборчому процесі або ні, і якщо брати, то в якій мірі. Ніхто не може бути змушений брати участь у голосуванні або відмовитися від нього. Ніхто не може примусово стати кандидатом на посаду або відмовитися від цього. Фактично, принцип свободи вибору передбачає виключення тиску на волевиявлення виборця чи кандидата на виборчу посаду [8].

Принцип таємного подання голосів полягає у тому, що рішення конкретного виборця не повинно бути відомим будь-кому ще [8]. Цей принцип також виключає можливість будь-якого контролю з боку будь-яких органів, посадових осіб, громадських об'єднань за волевиявленням виборців.

1.3 Класифікація виборів та виборчих систем

Климкова І. І. у [2] дає декілька класифікацій виборів.

Залежно від того, на якій території їх проводять:

- Загальнонаціональні вибори – проводяться в масштабах всієї країни.
- Регіональні – проводяться в межах регіону, штату або провінції.
- Місцеві вибори – охоплюють адміністративно-територіальну одиницю або місто (тобто об'єднують громадян, що живуть на певних, порівняно невеликих територіях, де функціонують місцеві органи влади).

Залежно від того кого обирають:

- Парламентські;
- Президентські;
- Муніципальні;
- Вибори шерифів, суддів та інших осіб, які виконують важливі державні обов'язки і мають широкі повноваження.

Залежно від способу волевиявлення громадян:

- Прямі – це безпосереднє обрання певної особи на певну посаду. При прямих виборах між виборцем і кандидатом, за якого він голосує, немає проміжних ланок. Прямими виборами в багатьох державах світу обирають президента, а також прямими виборами формують парламенти.

- Непрямі – такий вид виборів, коли воля виборця опосередковується волею групи виборщиків або реалізується через діючий виборчий орган. Непрямі вибори завжди мають проміжну ланку.

Класифікація виборів на чергові та позачергові:

- Чергові вибори – проводяться після завершення терміну повноважень певного органу, тобто терміну, який встановлюється законом. Наприклад, термін повноважень Президента США — 4 роки, Франції — 5 років, України — 5 років.

- Позачергові (дострокові) вибори – проводяться до закінчення терміну повноважень представницького органу або посадової особи. Причиною дострокових виборів посадової особи може бути вакансія посади (посада звільняється у зв'язку зі смертю, відставкою або звільненням у результаті імпічменту).

Дамо означення виборчої систем, користуючись [8]: «Виборча система – передбачений законом порядок здійснення громадянами виборчого права і проведення виборів до представницьких органів влади, визначення результатів голосування і розподіл депутатських мандатів.»

На сьогоднішній день існує велика кількість виборчих систем, загалом можна виділити дев'ять основних систем, які в свою чергу належать до трьох основних сімей виборчих систем [11]: мажоритарної, пропорційної і змішаної.

При класифікації виборчих систем, в більшості випадків, розглядають наскільки точно за цієї системи переводять голоси виборців, здобуті на національному рівні, на отримані місця в законодавчих органах. Простіше кажучи, розглядають на скільки система пропорційна. Якщо брати до уваги принцип пропорційності, а також деякі інші міркування, наприклад, скільки членів обирається від кожного округу та скільки голосів має виборець, у нас залишиться структура показана на (рис. 1.1).

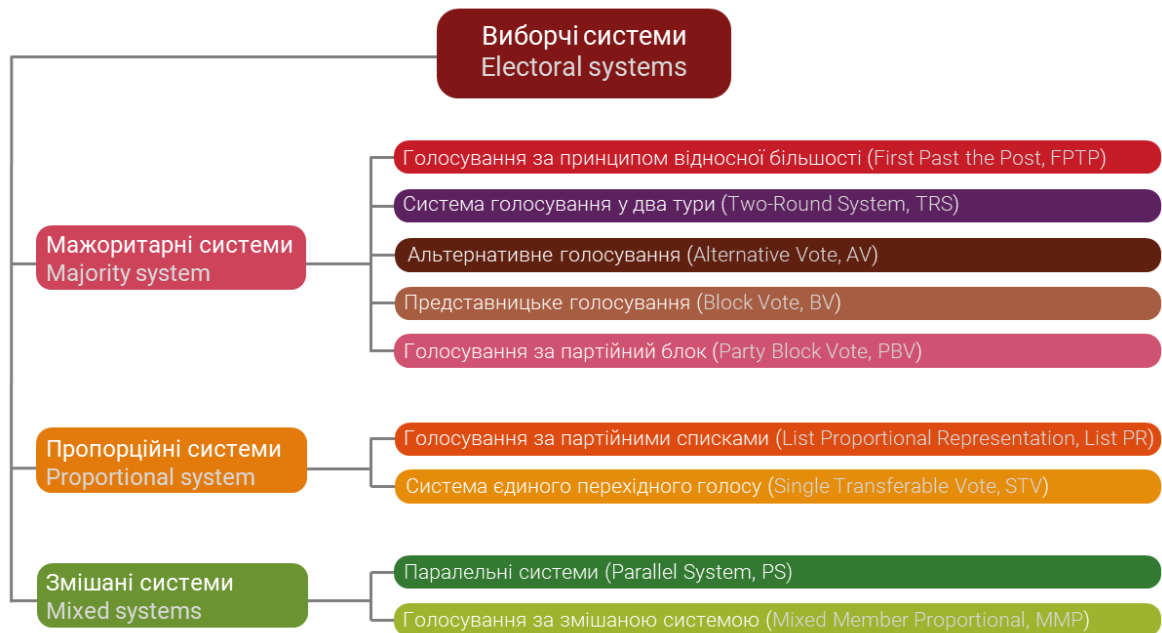

Рис. 1.1. Класифікація виборчих систем [3].

1.3.1 Мажоритарні

В умовах мажоритарної системи [5] (від фр. Majorite – більшість) перемагає кандидат, який отримав більшість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні (Білорусь, Великобританія, США).

Залежно від способу встановлення переможця виділяють [12], [11]:

- Мажоритарну систему абсолютної більшості – переможцем стає той кандидат, який набрав більше як 50 % голосів виборців (діє своєрідна формула – 50 % + 1 голос). У разі, коли жоден з кандидатів не набрав абсолютної більшості голосів, проводиться другий тур виборів, в якому беруть участь два чи більше кандидати, що набрали найбільше голосів виборців, або ж подолали встановлену законом межу голосів. Перевага системи – в її потенційному демократизмі: вона враховує інтереси більшості виборців, хоча голоси виборців, поданих проти, втрачаються. Недоліком системи є її не результативність, оскільки вона передбачає, як правило, повторне голосування або повторні вибори.

- Мажоритарну систему відносної більшості – переможцем стає кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів по відношенню до інших кандидатів, але не обов'язково більше половини від усіх голосів виборців. Ця система є доволі результативною. Тут голосування відбувається в один тур. Як правило, не встановлюється обов'язковий мінімум участі виборців у голосуванні. Недоліком цього різновиду мажоритарної системи є те, що вона не дає можливості врахувати інтереси усіх виборців округу, бо кандидат може бути обраним абсолютною меншістю виборців, хоча і відносною їх більшістю на момент голосування, за таких умов голоси виборців, що голосували проти обраного кандидата, пропадають. Інколи дану систему називають «системою першого, хто прийшов до фінішу» («first past the post», або скорочено FPTP).

- Система голосування у два тури [11] – система за якої голосування проводяться у два тура, часто з коротким часовим проміжком. В першому турі, за допомогою системи відносної більшості відбираються декілька (як правило, два) кандидатів ті, хто набрав найбільшу кількість голосів, – для другого туру, де переможцем стане той, який набере абсолютну більшість. Але якщо в першому турі знаходиться такий кандидат, який одразу набрав абсолютну більшість голосів, – то другий тур не проводиться і переможцем вважається кандидат, який набрав абсолютну більшість у першому турі.

- При альтернативному голосуванні замість того, щоб просто вказувати свого улюбленого кандидата, виборці ранжують кандидатів у порядку свого вибору, відзначаючи «1» для свого фаворита, «2» для другого вибору, «3» для свого третього вибору і так далі. Таким чином, система дозволяє виборцям висловлювати свої уподобання між кандидатами, а не просто демонструвати свій перший вибір. При альтернативному голосуванні, кандидат, який набрав абсолютну більшість голосів (50% плюс один голос від числа учасників голосування), одразу вважається обраним. Однак, якщо жоден з кандидатів не здобув абсолютної більшості голосів, кандидата, якого

виборці найменше разів поставили на перше місце, виключають з підрахунку, а його/її бюлетені перевіряються на наявність другого місця в бюлетені. Потім кожен бюлетень передається тому кандидату, що залишився, який має найвище місце в порядку, зазначеному в бюлетені для голосування. Цей процес повторюється доти, доки один кандидат не отримає абсолютної більшості і не буде оголошений належним чином обраним.

- Представницьке голосування – голосування у багатомандатних округах. Виборці мають стільки голосів, скільки місць має бути заповнено в їхньому окрузі, і зазвичай можуть вільно голосувати за окремих кандидатів незалежно від партійної приналежності.

- Голосування за партійний блок – вид виборів, при якому виборці мають один голос та обирають між партійними списками кандидатів, а не між окремими особами. Партія, що набрала найбільшу кількість голосів виборців, отримує всі місця в окрузі і весь її список кандидатів обирається належним чином. Переможець може і не мати абсолютну більшість голосів.

Опишемо переваги та недоліки мажоритарної системи використовуючи [6], [13], [15].

Переваги мажоритарної системи:

- Створення стабільної і сильної виконавчої влади, яка спирається на більшість в представницьких органах влади парламенті;
- Виборці та їх представники знаходяться у постійному контакті, населення знає, до кого безпосередньо варто звертатися для представлення інтересів громади;
- Демократизм – оскільки вона враховує інтереси реальної більшості виборців – саме тієї частини суспільства, якій небайдуже майбутнє держави і які прийшли на виборчі дільниці проголосувати;

Недоліки:

- Певна, часто досить значна, частина виборців залишається без представництва, оскільки не враховуються голоси, подані за кандидатів, що програли;

- Партія, яка отримала менше половини голосів виборців, може виявитися переможцем і сформувати більшість;
- Дві або більше політичних партій, за які проголосувало приблизно однакова кількість виборців, можуть отримати різні положення у владі.

1.3.2 Пропорційні

Пропорційна виборча система передбачає голосування виборців не за конкретного кандидата, а за партійні списки. Після виборів кожна з партій отримує число мандатів, пропорційне набраному відсотку голосів (наприклад, партія, що набрала 25% голосів виборців, отримує чверть місць) [14]. На парламентських виборах зазвичай встановлюється певний відсотковий бар'єр («виборчий поріг»), який партії потрібно подолати для того, щоб провести своїх кандидатів до парламенту; внаслідок наявності такого бар'єру дрібні партії, які не мають широкої суспільної підтримки, можуть не отримати мандатів. Голоси за партії, що не подолали відсотковий бар'єр, розподіляються між тими партіями, що його подолали, пропорційно до набраних голосів. Виборчий поріг складає в деяких країнах: в Україні в різні роки – 3% або 5%, в Ізраїлі, Італії – 1%, Швеції, Болгарії – 4%, Німеччині – 5%.

У пропорційних виборчих системах, залежно від способу встановлення переможця виділяють такі типи [11]:

- Голосування за партійними списками передбачає, що кожна партія представляє список кандидатів електорату у кожному багатомандатному виборчому окрузі. Виборці голосують за партію, і партії одержують місця пропорційно до їхньої спільної частки голосів у виборчому окрузі. Кандидати-переможці вибираються зі списків у порядку їхньої позиції у списках.
- Голосування за системою єдиного перехідного голосу – голосування в багатомандатному окрузі, де виборці ранжують кандидатів у

бюлетенях для голосування в порядку переваги так само, як і в системі альтернативного голосування (кожен виборець має один голос). Після підрахунку загальної кількості голосів встановлюється квота. Зазвичай використовують квоту Друпа [16], що розраховується за формулою:

$$\text{Квота} = \frac{\text{голоса}}{\text{місця} + 1} + 1;$$

де «голоса» – це загальна кількість голосів виборців;

«місця» – кількість вакантних місць на виборні посади.

Результат визначається серією підрахунків. При першому підрахунку встановлюється загальна кількість перших переваг для кожного кандидата («перших переваг» – мається на увазі кількість голосів, де виборці поставили кандидата на перше місце). Будь-який кандидат, що має число перших переваг, що перевищує або дорівнює квоті, негайно обирається. Але, щоб не ігнорувати додаткові голоси (голоси які кандидат отримав понад суму, необхідну для перемоги), ці голоси переходять до кандидата, якого виборці, кандидата який переміг, поставили на друге місце. Для того щоб надлишкові голоси були перерозподілені чесно, кожен голос який буде переданий наступному вибору кожного виборця становитиме частину голосу, яка дорівнює надлишку кандидата, голоси якого перерозподіляють, поділеного на кількість голосів, які набрав цей кандидат. Якщо наприклад, у кандидата було 100 голосів, а квота становила 95 голосів, тобто надлишок становив 5 голосів, то кожен голос, який буде передаватись, становитиме 1/20 голосу.

Після будь-якого підрахунку, якщо жоден з кандидатів не має надлишку голосів понад квоту, вибуває кандидат із найменшою загальною кількістю голосів. Потім його голоси перерозподіляються при наступному підрахунку між кандидатами, що залишилися, відповідно до другого, а потім і нижчого пріоритету. Так продовжується доки не будуть заповнені всі місця.

Переваги пропорційної системи [13], [15]:

- Дає можливість створити такі органи влади, які найбільш адекватно відображають співвідношення вподобань виборців в країні.

- Видається більш демократичною, ніж мажоритарна, оскільки враховується більший відсоток голосів виборців.

- Стає менше можливостей маніпулювати голосами виборців, а деякі прийоми, притаманні мажоритарним системам, зовсім стають неможливими.

Недоліки пропорційної системи [13], [15]:

- Часто виникають істотні труднощі з формуванням уряду з огляду на відсутність домінуючої партії і необхідність створення багатопартійних коаліцій, які включають суб'єктів виборчого права з різними цілями й завданнями. Також урядам, утвореним на такій коаліційній основі, притаманна нестабільність;

- Оскільки виборці голосують за політичні партії, то ця особливість зумовлює гіпертрофовану залежність депутатів від партійного керівництва, нівелює особистісний фактор у роботі парламентаря, таким чином, партії можуть включати до свого списку небажаних політиків, які не мали б шансів бути обраними за мажоритарної системи;

- Партії мають можливість «продавати» місця у своїх виборчих списках;

- Зазначена система може бути незрозумілою частині громадян.

1.3.3 Змішані

Усунути недоліки обох розглянутих систем покликана так звана змішана (або мішана) виборча система (Україна, Німеччина, Японія, Монако, Філіппіни, Мексика), в якій частина депутатів (як правило, половина парламенту або депутати нижньої палати у двопалатних парламентах) обирається за мажоритарною системою, а інша частина – за пропорційною. Основним же недоліком змішаної виборчої системи вважають складність співпраці в парламенті між депутатами, обраними за різними принципами [12].

У змішаних виборчих системах виділяють такі типи [11]:

Голосування за змішаною системою [17] – змішана виборча система, за якої виборці отримують два голоси: один для вибору представника одномандатного округу, а один для політичної партії. За такої системи, додатково присуджуються місця [11] (загальнонаціональні місця) для компенсації непропорційності, викликані результатами розподілу місць по округах. Наприклад, якщо одна партія набирає 10 відсотків голосів у національному масштабі, але не отримує місць у округах, то вона отримає достатньо місць за загальнонаціональними списками, щоб довести її представництво до 10 відсотків місць у законодавчому органі.

Голосування за паралельною системою – виборча система, яка використовує компоненти як пропорційної, так і мажоритарної системи. Відрізняється від голосування за змішаною системою тим, що компоненти паралельної системи не компенсують яку-небудь диспропорцію. У паралельній системі кожен виборець може отримати або один бюлетень, який використовується для голосування як за кандидата, так і за його партію або два окремі виборчі бюлетені, один для голосування за кандидатів у депутати за мажоритарною системою і один для голосування за політичні партії за пропорційною системою. Така система використовується в Україні на парламентських виборах.

Окрім вищезгаданих виборчих систем, існують ще декілька систем, які не вписуються в жодну з категорій, які згадувались вище. До цих систем належать: Голосування без права передачі голосу (The Single Non-Transferable Vote, SNTV), Обмежене голосування (Limited Vote, LV) та Голосування методом Борда (Borda Count, BC) [3]. Ці три системи – щось середнє між тим, як перетворюються голоси виборців у місця у владі у пропорційній та мажоритарній системі.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ

2.1 Статистика виборчих систем

Виборчі системи мають глибокий вплив на демократичне управління. Реформатори в усьому світі прагнуть покращити способи обрання своїх президентів та урядів, щоб забезпечити можливість громадянам формувати закони, що регулюють їхнє життя. Велика кількість країн регулярно досліджують те, наскільки добре працюють їхні системи, і обмірковують структурні удосконалення – і впроваджують зміни частіше, ніж може уявити випадковий спостерігач.

У більшості країн президент – голова держави, який є очільником виконавчої гілки влади, а в деяких випадках і законодавчої, тому має великий вплив на політичні та економічні процеси в державі.

Станом на 2021 рік, за даними на 217 країн, у світі для обрання президента такий розподіл виборчих систем [18]: 10,1% (22 країни) – мажоритарна система відносної більшості (FPTP), 39,2% (85 країн) – система голосування у два тури (TRS), 0,5% (1 країна) – система єдиного перехідного голосу (STV), 48,4% (105) – немає виборів голови держави, або виборча система не застосовується, 1,8% (4 країни) – інша виборча система, див. (рис. 2.1).

Виборчі системи для обрання президента

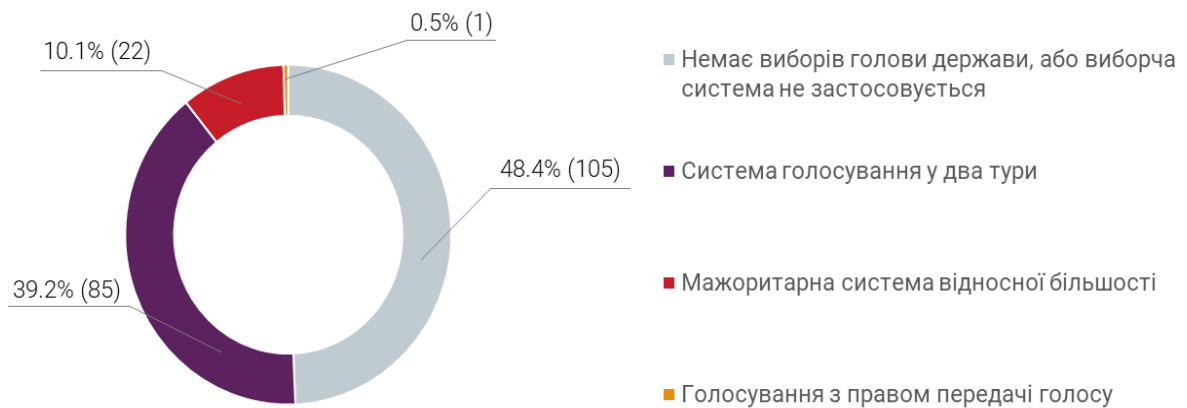

Рис. 2.1. Розподіл виборчих систем в країнах світу на президентських виборах (станом на 2021 рік) [18].

Спільно з президентом, управлінням державою займається законодавча влада, яка представлена Національним законодавчим органом (Україна – Верховна Рада, Італія – парламент, Литва та Латвія – Сейм, Німеччина – Бундестаг тощо). Національний законодавчий орган визначає державний устрій, напрям розвитку країни, права та обов’язки всіх громадян та багато іншого, переважно регулярно змінюється та обирається народом.

Станом на 2021 рік, за даними для 2017 країн у світі для обрання національного законодавчого органу такий розподіл виборчих систем [19]: 39% (85 країн) – голосування за партійними списками (List PR), 27,1% (59 країн) – голосування за принципом відносної більшості (FPTP), 10,6% (23 країни) – паралельна система (PS), 7,8% (17 країн) – система голосування у два тури (TRS), 7,3% (16 країн) – представницьке голосування (BV), 4,1% (9) – голосування за змішаною системою (MMP), 2,3% (5 країн) – голосування без права передачі голосу (SNTV), 1,8% (4 країни) – голосування за партійний блок (PBV), 0,9% (2 країни) – альтернативне голосування (AV), 0,9% (2 країни) – система єдиного перехідного голосу (STV), 0,5% (1 країна)

– обмежене голосування (LV), 3,7% (8 країн) – не прямі вибори, 0,5% (1 країна) – інша виборча система, див. (рис. 2.2).

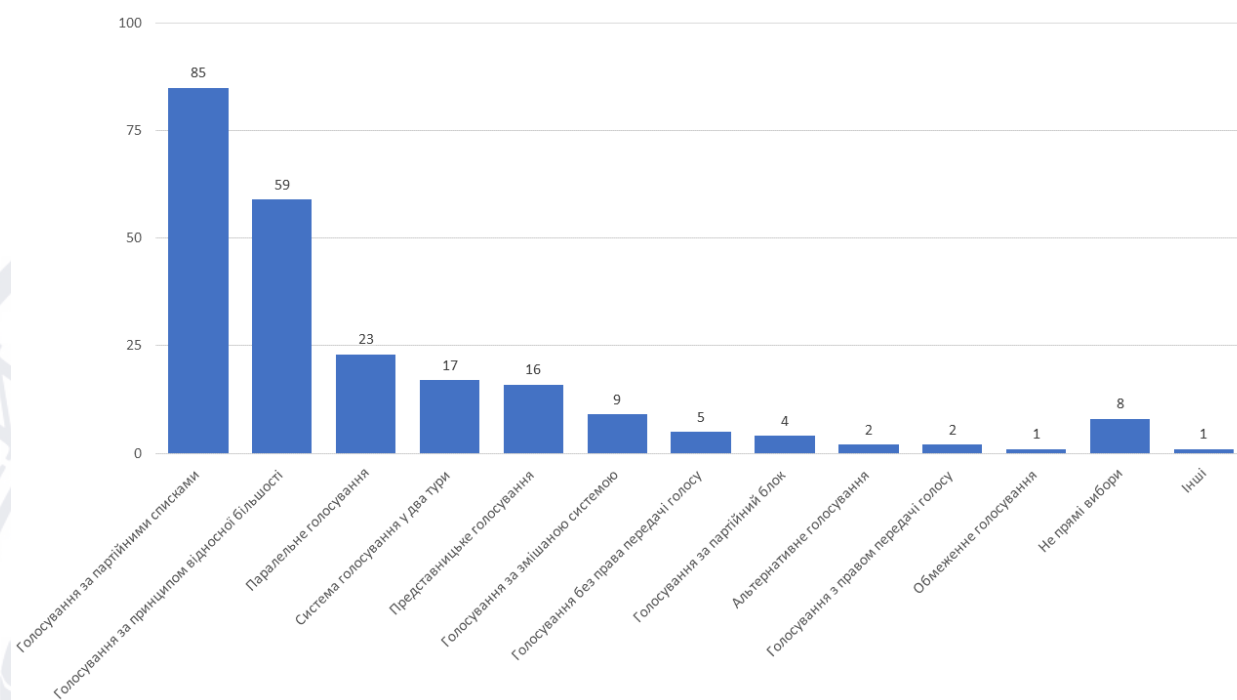

Рис. 2.2. Розподіл виборчих систем в країнах світу для обрання національного законодавчого органу (станом на 2021 рік) [19].

Якщо розглядати виборчі системи за їх приналежністю до однієї з трьох типами виборчих систем [3] (мажоритарної, пропорційної та змішаної), то на 2021 рік матимемо такий розподіл, як на (рис. 2.3).

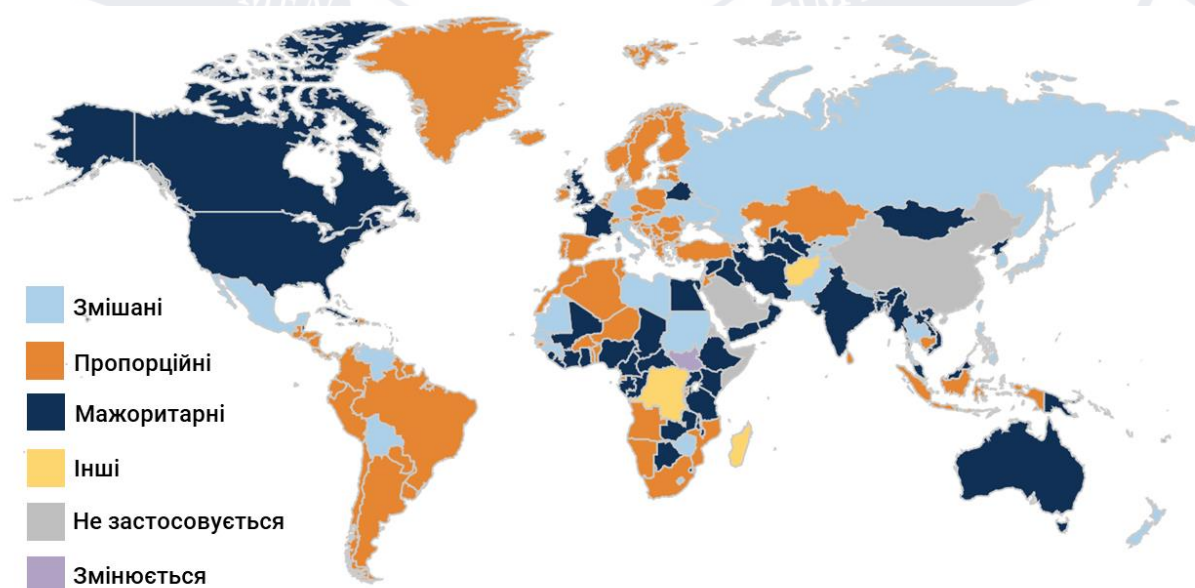

Рис. 2.3. Розподіл за типами виборчих систем 2021 рік [20].

З 218 країн світу на мажоритарну систему припадає 39,9% (87 країн), 38,1% припадає на пропорційну (83 країни), 14,7% (32 країни) – на змішану, 3,7% (8 країн) – інша виборча система, одна країна знаходиться в процесі переходу з однієї системи на іншу, 3,2%, що становить 7 країн з цього списку, не застосовують вибори для обрання національного законодавчого органу.

Підсумовуючи вище подані показники, маємо, що у світі приблизно однакова кількість країн, яка використовує мажоритарну і пропорційну систему для обрання національного законодавчого органу, з незначною перевагою мажоритарної системи (на 4 країни, або на 1,8%). Для обрання президента використовується мажоритарна система, так як місце президента одне і його не можна поділити.

2.2 Індекс демократії

Беззаперечно, виборчі системи мають значний вплив на формування правлячої верхівки країни, але не вирішальний. Виборча система може вплинути на результати виборів, якщо у громадян є індивідуальні свободи на право голосу, вираження своїх думок, альтернативи у виборах і т. д. Якщо політичний режим країни наближається до тоталітарного чи авторитарного, де вибори відіграють виключно лише одну роль – легітимізувати владу, то в таких країнах виборча система не матиме жодного впливу на результат, вибори фальсифікуються, альтернативні думки та опозиція – піддається цензурі. Тому доречно і важливо, розглянути питання свободи. Відображає оцінку стану з свободою і демократією в країні такий показник, як індекс демократії [21].

Для розрахунку індексу демократії International IDEA для кожної країни перевіряє двадцять дев'ять атрибутів та підатрибутів [22], атрибути у свою чергу, визначаються сто шістнадцятьма показниками, визначеними емпірично. Приблизно атрибути поділені на такі категорії [23]:

- представницькість влада (вільний та рівний доступ до політичної

влади);

- основні права (доступ до правосуддя, свобода віросповідання, свобода пересування, свобода вираження, особиста недоторканість і безпека);
- соціальні права та рівність (рівність соціальних груп, гендерна рівність);
- ефективність парламенту;
- судова незалежність;
- цільність ЗМІ (наскільки різноманітні та критичні ЗМІ);
- інструменти та реалізація політичної участі (пряма демократія, місцева демократія, участь у виборах);
- неупереджена адміністрація (Відсутність корупції, дії згідно правил та законів).

Переважна більшість показників, якими користується International IDEA для встановлення свого індексу демократії, також використовує організація «Freedom House» [5], [24] у своєму звіті «Freedom in the World». У звіті «Freedom in the World» за 2022 рік, який охоплює проміжок часу з 1 січня 2021 року до 31 грудня 2021 року та сто дев'яносто п'ять країн, надана оцінка прав та свобод, якими користуються люди, а не влада чи дії влади. На політичні права та громадянські свободи можуть впливати як державні, так і недержавні суб'єкти, включаючи повстанців та інші збройні групи. При виставленні оцінок «Freedomhouse» більше покладається на реальні практики, реалізацію, ніж на юридичні гарантії, хоча закони також враховуються.

Території для оцінки індексу у цьому звіті обираються за наступними критеріями:

- чи керується територія окремо від решти відповідної країни (юридично чи фактично);
- чи суттєво відрізняються умови для політичних прав та громадянських свобод від умов в іншій частині відповідної країни;

- чи достатньо стабільні межі території, щоб дати оцінку в межах одного року;
- чи є територія об'єктом постійного народного чи дипломатичного тиску з метою здобуття автономії, незалежності чи приєднання до іншої країни;
- чи є територія великою та/або політично значущою;

Звіт «Freedom in the World» також включає карту, яка містить глобальний статус свободи для кожної території. Територія може мати один з трьох статусів: «вільна», «частково вільна», «не вільна» (рис. 2.4).

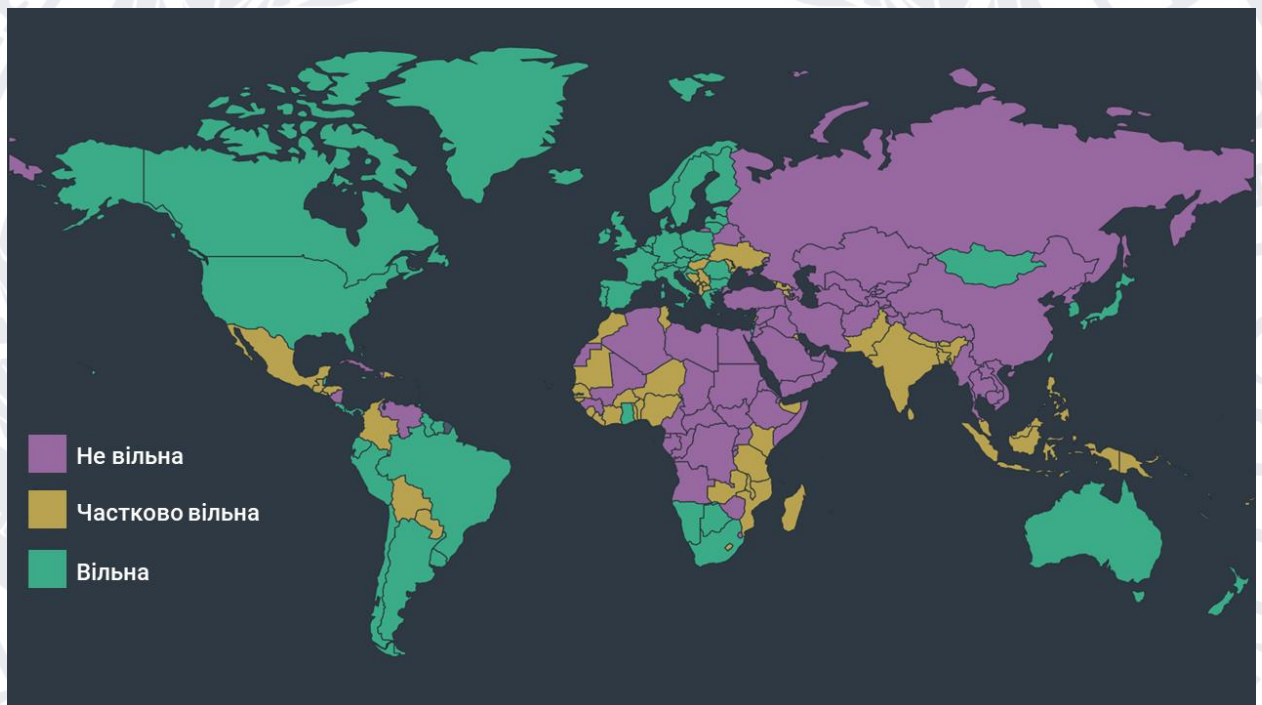

Рис. 2.4. Глобальний статус свободи, 2021 рік [25].

«Freedomhouse» у своєму звіті «The Global Expansion of Authoritarian Rule» [26] пише, що свобода у всьому світі наближається до загрозової ситуації. Авторитарні режими почали більш ефективно використовувати і обходити норми та інститути, призначені для підтримки основних свобод, крім того, такі режими стали надавати допомогу іншим, які хочуть зробити те саме. У країнах з давно встановленою демократією, групи, які мають вплив на державні процеси країни, користувалися недосконалістю своїх систем, спотворюючи національну політику, щоб просувати ненависть, насильство і неприборкану владу. Тим часом ті країни, які боролися у просторі між

демократією та авторитаризмом, дедалі більше схиляються до останнього.

Для наглядної демонстрації демократичного занепаду «Freedomhouse» для звіту «Freedom in the World» розробило ще одну карту . Карта демонструє як змінюється оцінка свободи на тій чи іншій території (рис. 2.5).

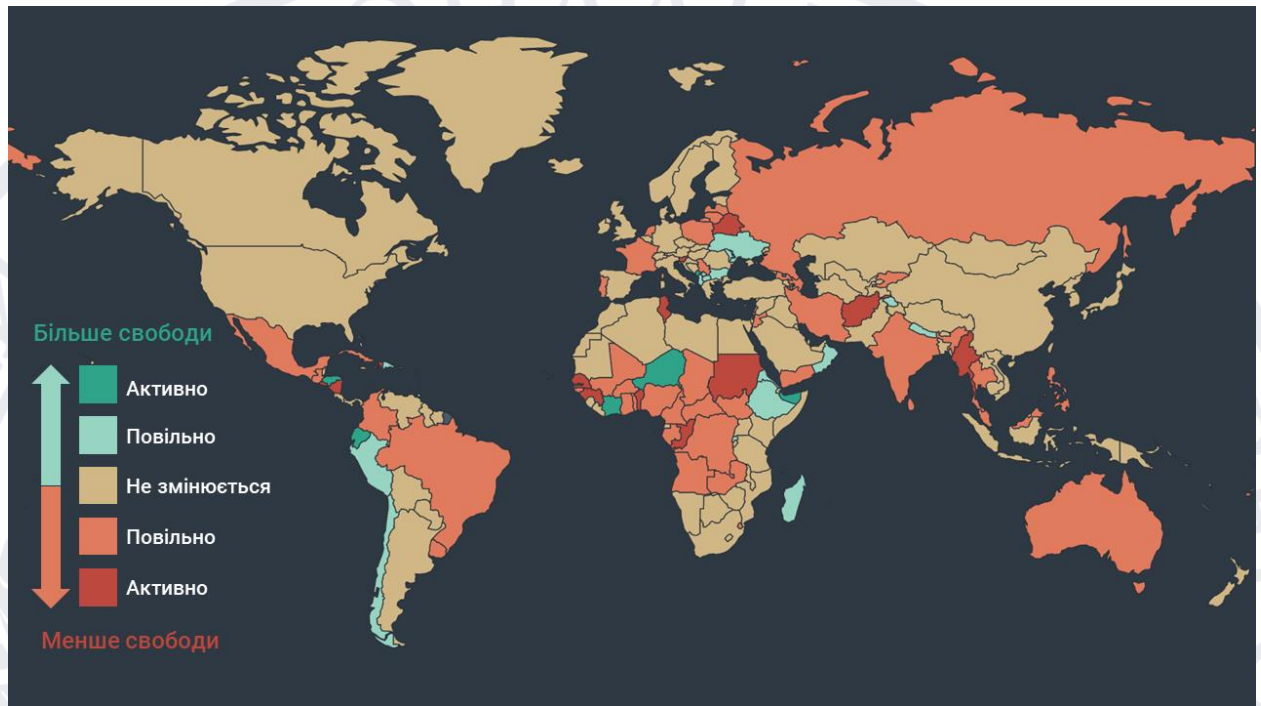

Рис. 2.5. Зміна свободи в світі з кінця 2020 по кінець 2021 року [27].

Сучасна загроза для демократії виникла в результаті 16 років зменшень глобальної свободи. Загалом у шістдесятьох країнах відбулося зниження свобод протягом 2021 року, і лише двадцять п'ять зазнали покращення [26].

На сьогоднішній день близько тридцяти восьми відсотків населення світу проживає у невольних країнах, що є найвищим показником із 1997 року. Тільки близько двадцяти відсотків зараз живуть у вільних країнах.

International IDEA у своєму докладі про глобальний стан демократії «Global State of Democracy Report 2021» [22] зробило висновки, що починаючи з 2016 року кількість країн, які рухаються за оцінкою свобод в напрямку до авторитаризму, приблизно утричі більша, ніж кількість країн, яка рухається до демократії. Ці висновки також підтверджують і дані організації «Freedomhouse». Більш детально напрям руху свобод у країнах можна переглянути на (рис. 2.6) .

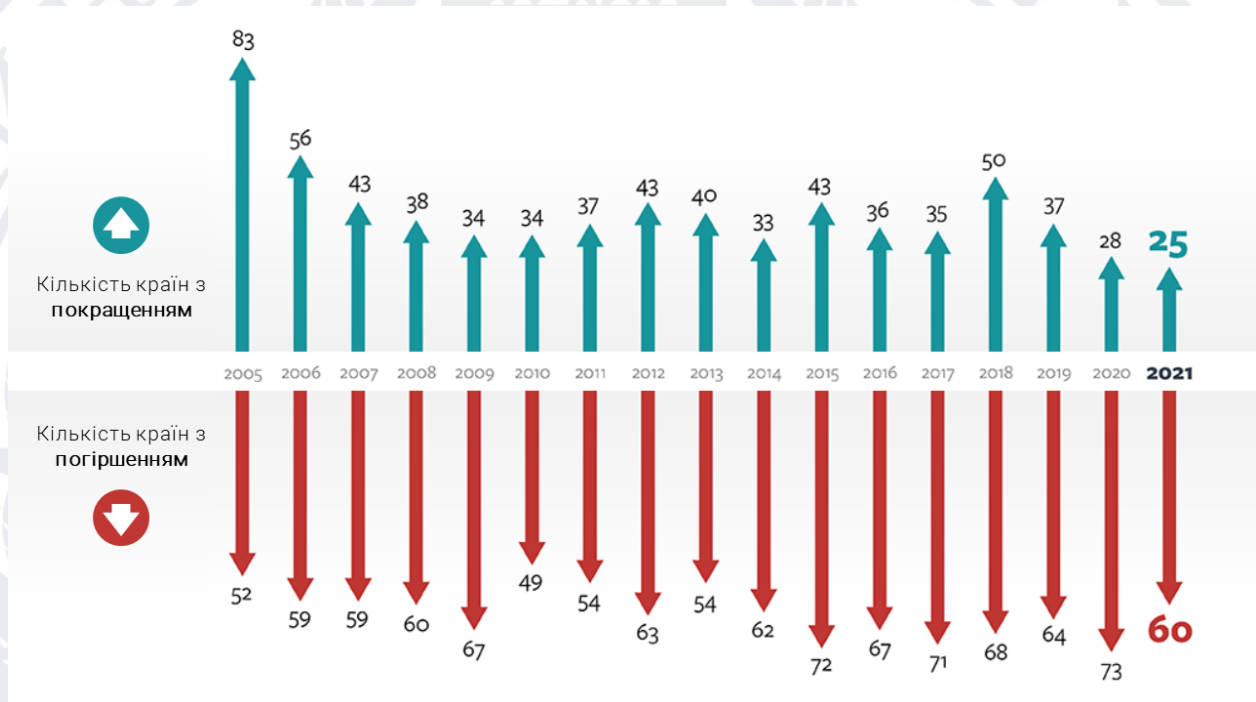

Рис. 2.6. Порівняння кількості країн світу, що прямують до демократії і авторитаризму [26].

2.3 Статистика явки виборців

Активність електорату є необхідною частиною демократії і способом встановлення та зміни влади в країні, адже змінюють владу ті, хто приймає участь у голосуванні. Висока участь у виборах в більшості випадків є ознакою життєздатності демократії. Низька явка часто пояснюється апатією виборців, недовірою до політичного процесу та вірою у те, що голосування за того чи іншого кандидата чи партію мало що змінить у державній політиці. Через важливість участі електорату у виборах представники громадянського суспільства та ЗМІ, а також групи підтримки демократії та багато інших

зацікавлених сторін стурбовані тим, що громадяни не виходять на голосування. Вони також прагнуть зрозуміти причини низької явки виборців. Тому також важливо збирати вичерпні дані про явку виборців з усього світу та намагатися зрозуміти, що впливає на рішення людей голосувати чи не голосувати.

На рівень явки виборців може впливати багато факторів, до яких належить тип виборчої системи, приналежність до соціальної групи, особистих переконань виборців, місця проживання і багатьох інших [28].

У більшості випадків, участь виборців вища на загальнонаціональних виборах, ніж на виборах у штатах чи провінціях. Інший фактор – це те, що коли проводяться вибори, зазвичай більш висока явка виборців при одночасних виборах на місцевому та національному рівнях. Також відомо, що менше людей приймає участь на безпартійних виборах. Якщо виборці відчують, що на виборах не буде конкурентної боротьби, то явка виборців, як правило, знижується. У країнах, де вибори проводяться рідше, помічена більша участь людей порівняно з тими країнами, де вибори проводяться частіше. Якщо брати до уваги виборчі системи, то на виборах національного законодавчого органу, де застосовується пропорційна система явка виборців вища, ніж на тих, де застосовується мажоритарна. Відносно низький рівень участі у виборах пов'язаний із низьким рівнем освіти, професійного статусу та доходу. Ті групи суспільства, які нещодавно отримали виборчі права, також, як правило, рідше голосують.

Участь виборців варіюється від країни до країни. У США лише приблизно половина електорату бере участь на президентських виборах. На відміну від США, явка виборців у Європейських країнах значно вища, і в середньому доходить до вісімдесяти відсотків. Проте навіть у Європі рівень участі значно різниться (рис. 2.7), так, наприклад, в Україні, на останніх парламентських виборах у 2019 році, він становив сорок дев'ять відсотків, а на президентських – близько шістдесяти двох відсотків [29].

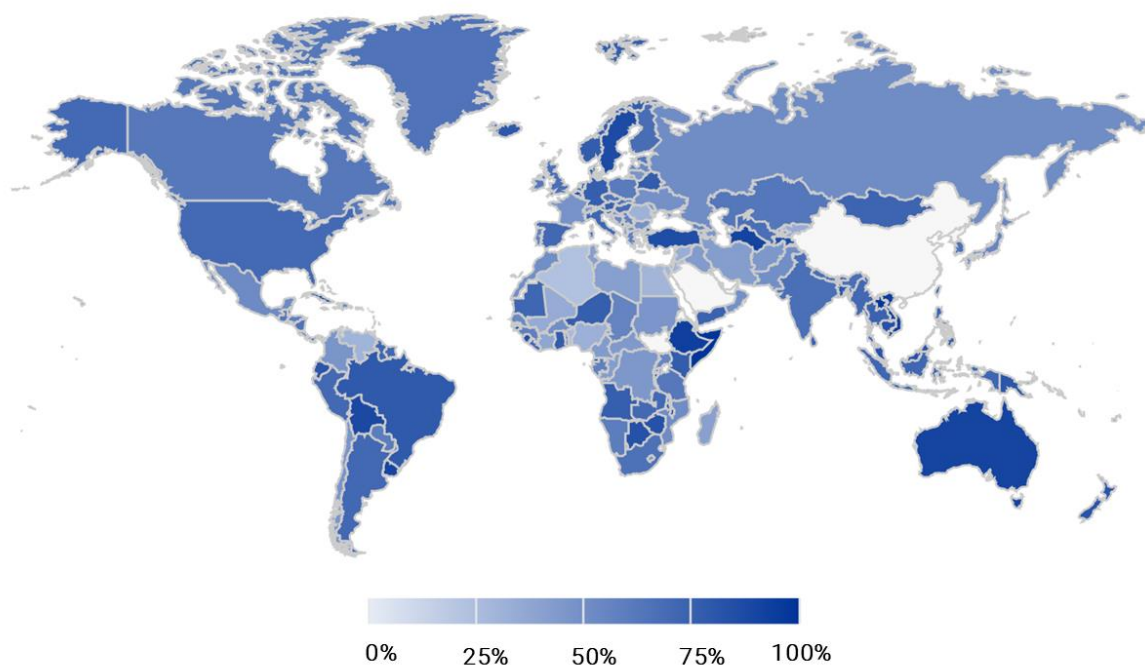

Рис. 2.7. Явка виборців у світі на останніх парламентських виборах, станом на 2021 рік [30].

Якщо порівняти президентські та парламентські вибори, використовуючи данні International IDEA [30], можна зробити висновок про більшу явку виборців на перших, хоча є й винятки, див. (рис. 2.8).

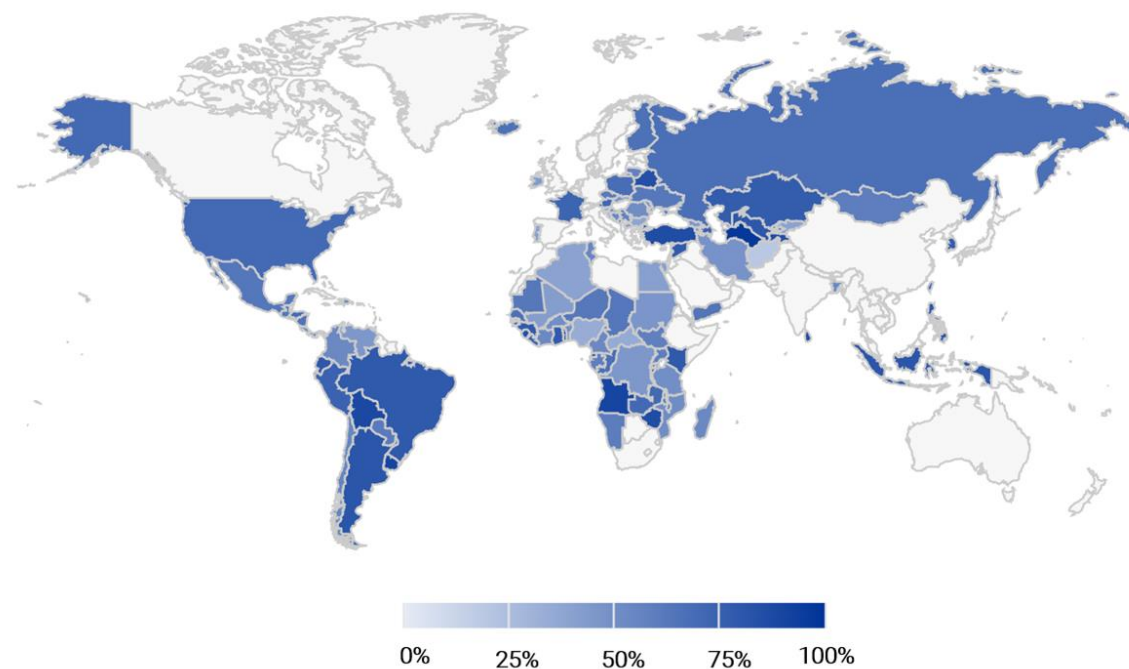

Рис. 2.8. Явка виборців у світі на останніх президентських виборах, станом на 2021 рік [30].

Важливо зазначити, що дані, щодо явки виборців на президентських

виборах, відомі за меншу кількість країн. Дані за президентські вибори нараховують лише 114 країн, а парламентські – 201 країну. Для прикладу розглянемо декілька країн: США (парламентські – 70%, президентські – 70%), Мексика (52% – 63%), Аргентина (71% – 81%), Бразилія (79% – 79%), Фінляндія (68% – 66%), Франція (48% – 73%), Туреччина (86% – 86%), Польща (61% – 68%), Єгипет (29% – 41%), Мадагаскар (40% – 53%).

Підсумовуючи написане вище, можна зробити висновок, що одна тільки політична система як така, буде відносно мало впливати на результати виборів, важливішими факторами є свобода в країні та залученість електорату до участі в управлінні своєю державою. Аналізуючи дані, автор приходить до висновку, що у країн з певною виборчою системою частіше трапляється нижчий рівень свободи та менша явка виборців. Так, наприклад, країни, у яких національний законодавчий орган обирається системою голосування у два тура (за даними International IDEA нараховується 17 таких країн) за висновками «Freedom House» переважно мають статус «не вільна» та низьку явку виборців: Куба, Республіка Гаїті, Узбекистан, Туркменістан, Іран, КНДР, В'єтнам, Габонська Республіка, ДР Конго, Центральноафриканська Республіка, Республіка Малі, Королівство Бахрейн, Арабська Республіка Єгипет. Винятками будуть країни, статус яких є «вільна» або «частково вільна»: Франція, Республіка Кірибаті, Союз Коморських Островів.

РОЗДІЛ 3

ОПИС ПРОБЛЕМ ЩО ВИНИКАЮТЬ В ВИБОРЧИХ СИСТЕМАХ В СВІТІ, ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

2.1 Джеррімендеринг

Щоб краще зрозуміти, що таке джеррімендеринг, наведемо простий приклад. Уявімо, що є 50 виборців і два кандидати на одну посаду, умовно позначимо їх червоним та синім. Проходять вибори і 60% виборців голосує за синього кандидата а 40% за червоного (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Демонстраційна модель виборчого процесу № 1.

Очевидно, що при такому розподілі «синій» кандидат здобуде перемогу, оскільки він отримає більшість голосів. Але, як виявляється, все залежить від того, як рахуються голоси і за певних обставин перемогу може здобути і «червоний» кандидат.

Будемо виявляти переможця так: розіб'ємо всіх виборців на декілька округів і зробимо перерахунок голосів в кожному з них окремо, і переможцем в окрузі буде той кандидат, хто набрав більшість в більшості округів. Якщо ми поділимо округи так (рис. 3.2), то перемогу також здобуде «синій» кандидат.

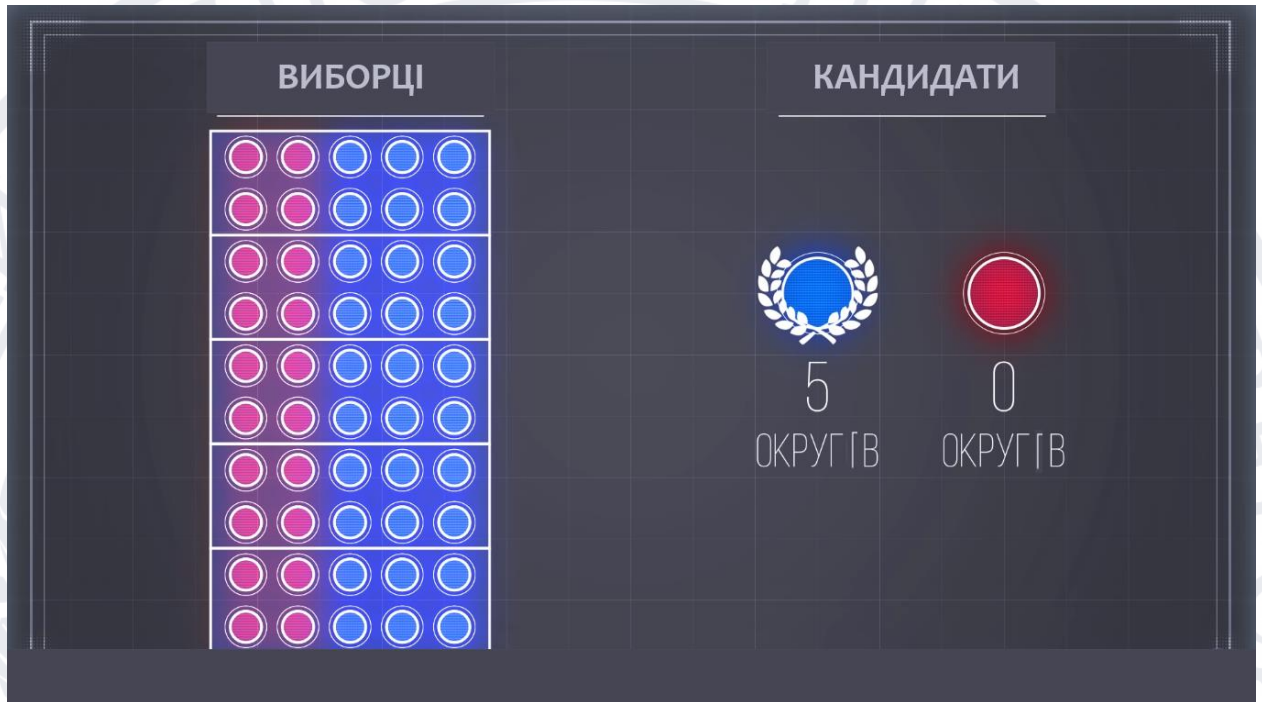

Рис. 3.2. Демонстраційна модель виборчого процесу № 2 (перемога «синього» кандидата).

Він переміг в п'яти із п'яти округів, але можна провести розподіл округів зовсім інакше, наприклад, так як показано на (рис. 3.3).

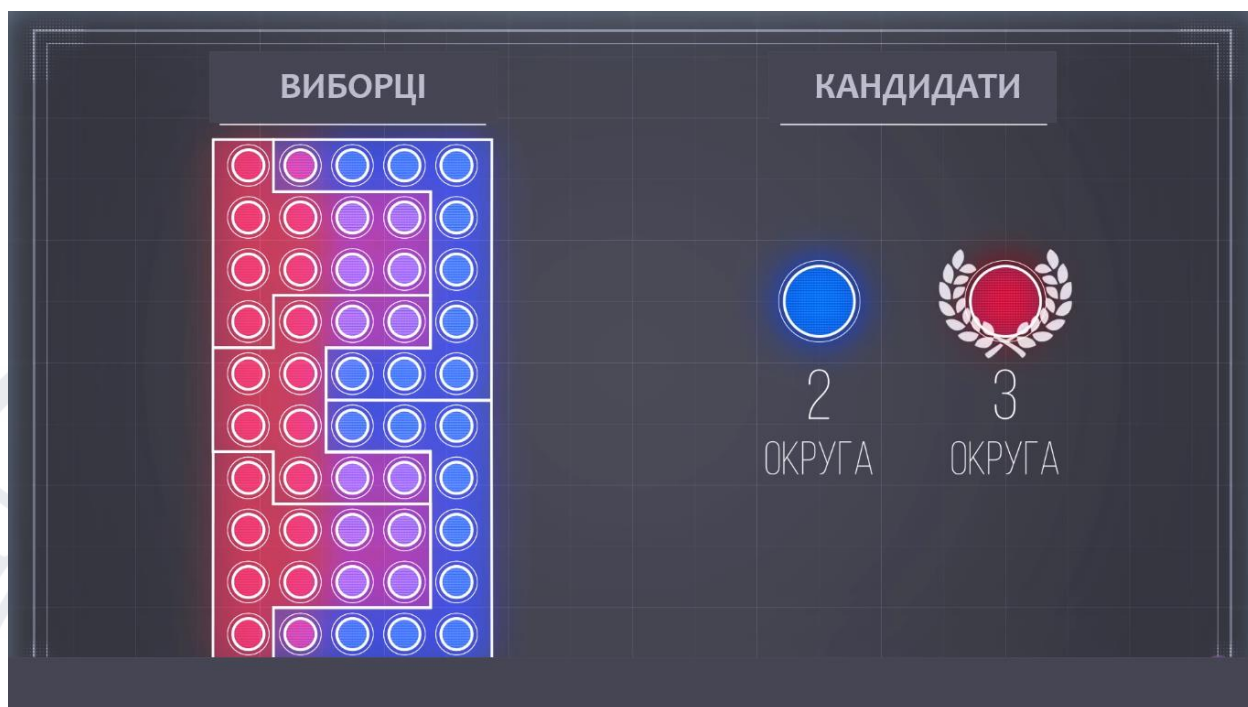

Рис. 3.3. Демонстраційна модель виборчого процесу № 3 (перемога «червоного» кандидата).

Як і раніше, в округах по десять людей, але зараз «сині» мають більшість лише в двох округах, а «червоні» – в трьох, отже перемагає вже «червоний» кандидат. Як бачимо, хитро проводячи кордони округів, можна змінювати переможця виборів.

Термін «Джеррімендеринг» [31] походить з англійської мови. Слово «gerrymander» виникло в 1812 році, коли карикатурист зобразив один з виборчих округів штату Массачусетс (США) у вигляді саламандри (рис. 3.4), а видавець газети назвав цей малюнок «Gerrymander», за фамілією губернатора штату Елбриджа Томаса Геррі (Elbridge Thomas Gerry), винахідника цієї системи, який вперше застосував її.

Рис. 3.4. Карикатура «Gerrymander».

Коли Т. Геррі був губернатором штату Массачусетс у 1812 році, він підписав закон, що дозволяв його партії формувати виборчі округи в штаті [32]. За допомогою маніпуляцій над межами округів, губернатор Т. Геррі добився того, що на виборах до Сенату штату його Демократично-республіканська партія здобула двадцять дев'ять місць з сорока, а партія Федералістів здобула лише одинадцять місць. Цей результат був отриманий незважаючи на те, що суперники губернатора (Федералісти) отримали більшість голосів. Таким чином, термін «gerrymander» в прямому сенсі означає «саламандра Геррі». З часом вимова терміну спотворилась: звук «г» на початку слова змінився на «дж» за рахунок фонетичної неоднозначності літери «G» в англійській мові.

Насправді, такий географічний розподіл виборців за округами звичайно ж потрібний для того, щоб зрівняти округи за чисельністю населення, але люди поступово переїжджають, будуються нові райони, через це межі округів потрібно періодично змінювати.

2.2 Відтягнення голосів

Джеррімендеринг не вийде застосувати при загальному підрахунку голосів, але є ще один «прийом», який можна застосувати майже на всіх виборах. Річ йде про відтягнення голосів виборців. «Слабкі» кандидати, які не мають реальних шансів на перемогу, відтягують на себе частину голосів, тим самим послаблюючи позиції фаворитів і заважають їм перемогти.

26 квітня 1925 року в Німеччині проходили вибори другого туру, перші в історії Німеччини прямі рівні вибори глави держави [33]. Один з учасників виборів, Ернст Тельман, відмовився знімати свою кандидатуру, хоча його перемога була дуже малоімовірною. В результаті цього він набрав 6,4 %, другий кандидат, центрист Вільгельм Маркс набрав 45,3 %, а кандидат Пауль фон Гінденбург, в тому числі підтриманий нацистами, отримав найбільше голосів виборців 48,3 % і переміг. Якби Ернест Тельман не брав би участі у цих виборах, то переважна більшість його прихильників проголосувала б за

В. Маркса, як більш близького у поглядах кандидата, і перемогу, швидше б за все, здобув би саме він. 30 січня 1933 року Пауль фон Гінденбург призначив Адольфа Гітлера рейхсканцлером, президентським декретом доручивши йому сформувати уряд.

Пауль фон Гінденбург помер 2 серпня 1934 року від раку легенів. За день до смерті Гінденбурга, 1 серпня 1934 року, Гітлер підписав закон, який скасовує посаду рейхспрезидента і звернувся до міністра внутрішніх справ з проханням про референдум, яка була задоволена в день смерті президента 2 серпня. Референдум був призначений на 19 серпня 1934 року. За результатами референдуму Гітлер став одноосібним главою держави, вибравши собі титул «Фюрер (вождь) і рейхсканцлер».

Використання так званих технічних кандидатів, які відтягують на себе частину голосів і послаблюють позиції лідерів досить поширене на президентських виборах, наприклад, на президентських виборах у США 1992 [34] та 2000 років [35] треті кандидати перетягнули невелику кількість голосів на себе, тим самим змінивши розподіл голосів (рис. 3.5).

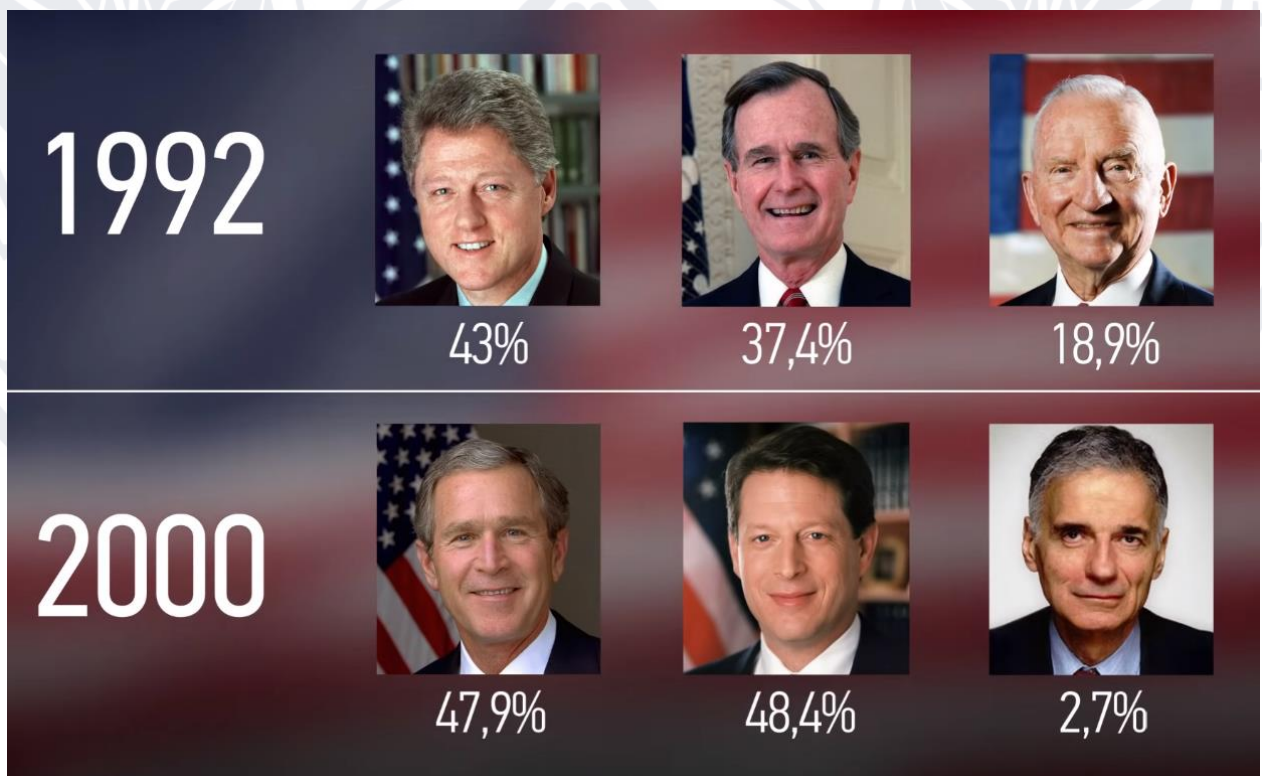

Рис. 3.5. Результати президентських виборів у США 1992 та 2000 років

Якщо звернутися до Вікіпедії [34], то там президентські вибори в США 1992 року описані так: «На виборах у 1992 році основна боротьба розгорнулася між представниками республіканців (Джордж Буш) та демократів (Білл Клінтон). Вибори значно відрізнялися від інших в останні десятиліття, зважаючи на наявність сильного незалежного кандидата – Росса Перо, який також брав участь у тристоронніх теледебатах на відміну від інших незалежних кандидатів на інших виборах. Участь Росса Перо у виборах 1992 року вплинула на результат виборів, а саме відібрала голоси у Дж. Буша-старшого та принесла перемогу Біллу Клінтону. Перо набрав 19 % голосів виборців (найвище значення серед « третіх » кандидатів після виборів 1912 року), у двох штатах зайняв друге місце, але не переміг ні в одному штаті (і відповідно не отримав голосів виборщиків). Перемогу на виборах здобув демократ Білл Клінтон.»

Інтернет-оглядач Д. Побєдінській говорить [36]: «Як правило, розподіл голосів відбувається не навмисне, але можна зробити розподіл і штучно, вводячи в вибори так званих «технічних кандидатів», ці учасники виборів не мають за ціль отримати перемогу. Вони часто копіюють символіку і програму інших, щоб «відтягнути» чим більш голосів і послабити позицію інших визначених кандидатів. Проблема в тому, що не можна заборонити комусь приймати участь у виборах, якщо він виконав всі вимоги. Таким чином, боротись з технічними кандидатами майже неможливо, хоча через них, насправді, може перемогти той, кого більшість бачити не хоче.»

Окрім технічних кандидатів, існують ще і кандидати-«клони», ціль яких, така ж як і у технічних кандидатів — «відтягнути» чим більш голосів і послабити позицію інших визначених кандидатів, яких вони «клонують» [37]. Технологія «клонування» передбачає реєстрацію кандидата з такими самими прізвищем та ініціалами, як у конкурента з метою розпорошити ці голоси між «однофамільцями» і таким чином «відкусити» трохи у конкурента. Адже при схожих іменах виборцю легше припуститися помилки.

Для прикладу, приведемо статтю українського інтернет-журналу «Укрінформ» [38], який пише про велику кількість кандидатів-«клонів» на парламентських виборах 2019 року. Понад 90 тисяч українців проголосували за кандидатів-«двійників» на позачергових парламентських виборах – про це повідомляє Комітет виборців України у Facebook.

«Комітет виборців проаналізував кількість виборців, які проголосували 21 липня за кандидатів-«двійників». Всього за осіб, які мали однакові прізвища із більш відомими кандидатами, проголосували 90 878 виборців» – ідеться в повідомленні.

Зазначається, що в середньому, залежно від округу, «двійники» отримували від 0,06 % до 5 % голосів виборців.

Так, на Закарпатті в окрузі № 70 кандидат-«двійник», самовисуванець Балоба Іван Іванович отримав 2,88 % або 2280 голосів. При цьому інший кандидат, Балоба Іван Іванович (партія «Єдиний Центр»), отримав 14,71%.

На Черкащині в ОВО № 197 народний депутат України Голуб Владислав Володимирович отримав 17,59 %, а його «двійник», Голуб Владислав Миколайович – 2,6 % або 1 763 голоси.

На окрузі № 208 на Чернігівщині перемогу здобув кандидат Давиденко Валерій Миколайович із показником 37,43 %, однак, «двійники» кандидата також відібрали частину голосів (Давиденко Антон Миколайович отримав 2,02 % або 1 406 голосів, а Давиденко Артем Миколайович – 1,17 % або 815 голосів).

Як зауважують у КВУ, в деяких округах кандидати-«двійники» відбирали голоси відразу в кількох претендентів на перемогу.

«Так, у Запорізькій області в ОВО № 78 переміг кандидат Пономарьов Олександр Сергійович («ОПЗЖ»), який отримав 36,84 %. При цьому його кандидат-двійник Пономарьов Олександр Іванович отримав 4,79 % або 3580 голосів. На другому місці в цього округу розмістився кандидат від «Слуга Народу» Боговін Віталій Вікторович («Слуга народу») із результатом

32,43 %. При цьому його кандидат-двійник Боговін Василь Іванович отримав 5,17% або 3 860 виборців» – йдеться у повідомленні.

У Комітеті виборців України наголошують, що в низці округів високий результат кандидатів-«двійників» прямо вплинув на переможця виборців.

Зокрема, на Луганщині в ОВО №106 один із кандидатів програв вибори через «двійника». Так, за результатами виборів, друге місце в окрузі посів кандидат Фурман Юрій Анатолійович, якого підтримали 19,37% громадян. При цьому різниця між першим і другим місцем склала лише 2,12%. Як зазначають у КВУ, це менше, ніж кількість голосів, відданих за його «кандидата-клона» – Фурмана Андрія Леонідовича, якого підтримали 3,44% або 1 622 виборці.

«Технологія «клонів» показала свою дієвість на цих виборах. В результаті її використання десятки тисяч українських виборців помилилися при заповненні бюлетенів і проголосували за клонів, а не справжніх кандидатів. В умовах короткої виборчої кампанії ця технологія стала однією з найефективніших, оскільки в кандидатів не було достатньо часу, щоб ефективно донести до громадян інформацію про своїх двійників» – підсумував голова КВУ Олексій Кошель.

2.3 Голосування в один або в два тури

Щоб уникнути маніпуляції з розподілом голосів, доречно буде вибрати іншу виборчу систему в якій цей ефект відсутній, або хоча б мінімальний. Проблема в тому, що як тільки ми починаємо шукати інші виборчі системи, починають з'являтися нові проблеми.

Спочатку розглянемо проблему виборів в один тур з вибором одного кандидата. Проблема полягає в тому, що не враховуються всі побажання виборців. Для прикладу візьмемо вибори на посаду президента в Чилі 1970 року. Кандидат блоку «Народна єдність» Сальвадор Альєнде отримав відносну більшість голосів виборців в 36,6%, Хорхе Алесандрі Родрігес

отримав 35,3 %, а Радомир Томич – 28,1 %. Можна сказати, що 63% виборців хотіли б бачити на посаді президента когось іншого, окрім Сальвадора Альєнде, але їх голоси розподілилися між кандидатами, які набрали менше. Як наслідок, через незадоволення більшості народу політикою Сальвадора Альєнде, 11 вересня 1973 року в Чилі був здійснений державний переворот [39]. В результаті перевороту було повалено уряд коаліції лівих сил «Народна єдність», а президент Сальвадор Альєнде наклав на себе руки.

Випадку, коли кандидат отримує перемогу, отримавши значно менше половини голосів, можна уникнути при голосуванні в два тури. Якщо в першому турі ніхто не набрав більше 50 % голосів виборців, то два кандидати, які отримали відносну більшість голосів за результатами першого туру беруть участь в другому турі, тоді вже точно хтось набере більше половини голосів, тобто абсолютну більшість, і вибори можна вважати такими, що відбулись. Саме так вибирають президента в Україні та в багатьох інших державах. Така система здається більш досконалою, але і у ній є проблеми. Все одно в першому турі можливий розподіл голосів, який буде мати вирішальну роль для підсумків виборів. Для прикладу візьмемо президентські вибори у Франції 2002 року [40] (рис. 3.6).

Перший тур 22 квітня 2002 р.			Другий тур 6 травня 2002 р.	
Кандидат	Голоси	%	Голоси	%
Жак Ширак	5,665,855	19,88%	25 537 956	82,21%
Жан-Марі Ле Пен	4 804 713	16,86%	5 525 032	17,79%
Ліонель Жоспен	4 610 113	16,18%		
Франсуа Байру	1 949 170	6,84%		
Арлетт Лагіллер	1 630 045	5,72%		

Рис. 3.6. Результати лідерів президентських виборів 2002 року у Франції [40].

Результати першого туру були такими, що перевага Жан-Марі Ле Пена в менше ніж один відсоток голосів виборців над Ліонеллем Жоспенем, не дозволило пройти Ліонеллю Жоспену до другого туру, хоча саме він вважався головним суперником Жака Ширака і в другому турі міг би боротися з ним на рівних. За відсутності в другому турі Ліонелля Жоспена, Жак Ширак легко здобув перемогу над Жан-Марі Ле Пенем, набравши 82,2 % голосів виборців.

2.4 Метод Борда

Один із способів уникнення недоліків голосування в один та два тура є преференційне голосування. Це виборча система, в якій вказується не тільки пріоритетний кандидат, але і степінь пріоритету інших кандидатів (бал або місце) [41].

«Таким чином, виборець вказує цифрами 1,2,3 ..., кого він бажає бачити обраним у першу чергу, кого – в другу і т. д. Інститут преференційного голосування має на меті дати виборцям можливість не лише проголосувати за список кандидатів певної партії, але і всередині цього списку висловити перевагу певним кандидатам, сприяти їх обранню. З цією метою, голосуючи за список, виборець відзначає і кандидатів цього списку, обрання яких для нього більш бажано. Адже черговість кандидатів у списку визначається партією, а точніше – керівним органом, а найбільші шанси бути обраними мають ті кандидати, прізвища яких поміщені на початку списку. Це, як правило, керівні діячі партії. Використовуючи преференційне голосування, виборець може сприяти обранню кандидата, поміщеного в середині або навіть в кінці списку. Встановлюючи можливість преференційного голосування, законодавець часом обмежує його, дозволяючи вказати перевагу невеликій кількості кандидатів. Наприклад, в Італії дозволялося вказувати не більше чотирьох кандидатів, а в результаті референдуму 1991 року це число було скорочено до одного. Одна преференція дозволена при виборах до Національної ради і австрійським законом.» [41]

При такій системі перемагає саме той, хто в середньому в рейтингах всіх виборців виявиться вище всього. Такі системи застосовують в Австралії, на Мальті, в Новій Зеландії, Ірландії, в Індії, в багатьох містах на виборах місцевої влади (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Карта застосувань преференційного голосування.

Завдяки тому, що в нас так багато інформації про переваги виборців можливо досить точно обрахувати хто всіх влаштує більше всього.

Здавалося, що така система є досить досконалою, але вона також має свої проблеми. Наприклад, візьмо систему підрахунку за методом Борда [42]. Відповідно до цього методу, результати голосування виражаються у вигляді числа балів, набраних кожним з кандидатів. Так, під час виборів з n кандидатів кожен виборець ранжує всіх кандидатів в порядку спадання пріоритету, за перше місце за бажанням кандидата присуджується n балів, за друге – $n-1$ балів і т. д. (за останнє місце – 1 бал), всі набрані бали підсумовуються. Відповідно, переможцем виборів вважається кандидат, який набрав найвищий сумарний бал. Проблема полягає в тому, що такий метод, як правило, не дає інтуїтивно очікуваних результатів при підрахунках, крім того, при практичному застосуванні методу часто виникає парадокс

Кондорсе, коли переваги протилежних груп виборців вступають в суперечність один з одним. Походження недоліків методу обумовлено, перш за все, тим, що до об'єктів нечислової природи (місцях в порядку переваги) застосовують арифметичні операції.

2.5 Теорема Ерроу

Окрім методів вибору кандидатів розглянутих в попередніх розділах, є багато інших, але абсолютно в кожному методі є одна властивість: намагаючись ліквідувати один недолік – неминуче створюється інший. Той факт, що неможливо створити ідеальну виборчу систему слідує з «Теореми Ерроу про неможливість демократії» [43]. Ця теорема була сформована та доведена ще 1951 року американським вченим Кеннетом Ерроу (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Кеннет Ерроу.

В ній стверджується, що, як це не парадоксально, але виборчої системи без недоліків не існує, і не може існувати взагалі. Базується ця система на чотирьох базових принципах справедливих виборів:

- Універсальність – система повинна працювати з будь-яким порядком кандидатів в бюлетенях.
- Відсутність диктатора – всі виборці рівні, і немає виборця, чий голос був би важливіше за інший.
- Незалежність від сторонніх альтернатив, зокрема від кандидатів-«клонів».
- Монотонність – додаткові голоси не можуть зробити з переможця переможеного.

Ерроу довів [43], що, якщо кандидатів більше, ніж два, то яку б систему люди не придумали, як мінімум один з принципів буде порушений. Тобто, якщо вибирати доводиться більше як з двох кандидатів – ідеальних виборів та ідеальної демократії не буде, будь-яка виборча система виявиться з недоліками і виправити це не вийде.

ВИСНОВКИ

У рамках цієї роботи було розглянуто функції та принципи виборчого права, класифікація і статистика виборчих систем в світі, загальний опис демократичної виборчої системи, опис особливостей, статистичних парадоксів та проблем, що виникають в різних виборчих системах, шляхи їх врахування та подолання.

Розглянуто та наведено на рисунках розподіл країн світу за типами виборчих систем, що використовувались на останніх президентських та парламентських виборах. Проаналізовано роль явки виборців – про що ж саме може свідчити висока/низька явка. Детально розглянуто такі порівняльні характеристики виборчих систем в різних країнах світу, як «індекс демократії» та «індекс свободи».

Проаналізовано найбільш типові маніпуляції, до яких вдаються для спотворення волевиявлення виборців у різних виборчих системах, розглянуто шляхи їх виявлення та запобігання.

Також було з'ясовано (теорема Ерроу), що ідеальної виборчої системи не існує, тому робота була направлена не стільки на пошук ідеальної виборчої системи, скільки на розгляд особливостей і проблем різних систем, та за допомогою чого можна вирішити конкретну проблему, і які особливості можуть виникнути натомість. Виборчі системи вразливі до розподілу голосів та кандидатів-«клонів», і якщо ліквідувати ці недоліки, то що тоді чекає натомість? Це може призвести до ще більших проблем, навіть до диктатури.

Кожна країна сама вирішує, з якими особливостями вона буде миритись. Те, що ідеальної системи не існує і доводиться вибирати з того що є, – це проблема доволі високого порядку, але на результати виборів загалом впливають не недоліки і особливості, а, скоріше, протиправні дії та порушення самого порядку голосування. Якщо ідеальної виборчої системи не існує, то виникає інше питання, – з якими саме недоліками і особливостями люди готові змиритися?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ричард Е. К., Джонатан К. Х. Математика выборов. Москва: МЦМНО, 2007. 224 с.
2. Климкова І. І., Остапенко М. А. Вибори і виборчі системи. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011.
3. Reynolds Andrew, Reilly Ben, Ellis Andrew Electoral System Design: The New International IDEA Handbook. Stockholm: Trydells Tryckeri AB, 2008.
4. ACE Electoral Knowledge Network. URL: <https://aceproject.org> (дата звернення 16.03.2022)
5. Freedom in the World Research Methodology | Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> (дата звернення 16.03.2022)
6. Election Definition & Meaning | Britannica Dictionary. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/election> (дата звернення: 30.04.2022)
7. election - Functions of elections | Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/election-political-science/Functions-of-elections> (дата звернення: 30.04.2022)
8. Виборчі системи. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/08/filosifiya_politologiya-viborchy-sistemi.pdf (дата звернення: 02.05.2021).
9. Виборча система – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Виборча_система (дата звернення: 06.05.2022).
10. Принципы избирательного права – Grandars. URL: <https://www.grandars.ru/college/sociologiya/principy-izbiratel'nogo-prava.html> (дата звернення: 02.05.2022).
11. The Systems and Their Consequences – Aceproject URL: <https://aceproject.org/ace-en/topics/es/esd/default> (дата звернення 01.02.2022).

12. Бучин М., Федорій І. Порівняльний аналіз основних виборчих систем: проблема вибору оптимальної моделі виборчої системи для України у плані дотримання демократичних принципів виборів. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, випуск 21. 2009. С. 58 – 62.
13. Функции выборов: StudFiles. URL: <https://studfile.net/preview/1472807/page:28/> (дата звернення: 02.05.2021).
14. Пропорційна і мажоритарна виборчі системи – Grandars. URL: <https://www.grandars.ru/college/sociologiya/izbiratelnaya-sistema.html> (дата звернення: 06.05.2021).
15. Кобржицький В. В. Мажоритарна і пропорційна виборчі системи: переваги та недоліки *Український науковий журнал "ОСВІТА РЕГІОНУ"*. 2009. С. 58.
16. Hare vs Droop: How to set the quota under STV – Electoral Reform Society – ERS. URL: <https://www.electoral-reform.org.uk/finding-the-finish-line-how-to-set-the-quota-under-stv/> (дата звернення: 06.05.2021).
17. Mixed-member proportional representation – Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Mixed-member_proportional_representation (дата звернення: 05.05.2022).
18. World | International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/world-view/44> (дата звернення 05.05.2022).
19. Electoral system for national legislature | International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/question-view/130355> (дата звернення 05.05.2022).
20. Electoral system family | International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/question-view/130357> (дата звернення 05.05.2022).
21. Індекс демократії – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_демократії (дата звернення: 06.05.2021).

22. Global Report | IDEA Global State of Democracy Report. URL: <https://www.idea.int/gsod/global-report> (дата звернення 05.05.2022).
23. The Global State of Democracy initiative. URL: <https://www.idea.int/gsod-indices/democracy-indices> (дата звернення 03.05.2022).
24. Aggregate Category and Subcategory Scores 2003-2022. URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/Aggregate_Category_and_Subcategory_Scores_FIW_2003-2022.xlsx (дата звернення 03.05.2022).
25. Explore the Map | Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2022> (дата звернення 08.05.2022).
26. The Global Expansion of Authoritarian Rule | Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2022/global-expansion-authoritarian-rule> (дата звернення 08.05.2022).
27. Explore the Map | Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2022&mapview=trend> (дата звернення 20.04.2022).
28. election - Participation in elections | Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/election-political-science/Participation-in-elections> (Дата звернення 18.02.2022).
29. Вибори Президента України 2019 – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_2019 (дата звернення: 10.05.2022).
30. Voter Turnout | International IDEA. URL: <https://www.idea.int/data-tools/question-view/521> (дата звернення 05.05.2022).
31. Джеррімендеринг – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Джеррімендеринг> (дата звернення: 10.05.2021).

32. What Is Gerrymandering? And How Does It Work? - The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2019/06/27/us/what-is-gerrymandering.html> (дата звернення: 10.05.2021).
33. 1925 German presidential election – Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/1925_German_presidential_election (дата звернення: 10.05.2021).
34. Президентські вибори у США 1992 – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Президентські_вибори_у_США_1992 (дата звернення: 10.05.2021).
35. Президентські вибори у США 2000 – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Президентські_вибори_у_США_2000 (дата звернення: 10.05.2021).
36. Парадокс неможливості демократії – YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=M9fT3VGOICU> (дата звернення: 01.05.2021).
37. Місцеві вибори-2020: «клони» знову атакують. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mistsevi-vybory-2020-klony-znovu-atakuuyut/30868728.html> (дата звернення: 10.05.2021).
38. Кандидати-клони «відтягнули» понад 90 тисяч голосів — КВУ Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2748431-kandidatikloni-vidtagnuli-ponad-90-tisac-golosiv-kvu.html> (дата звернення: 10.05.2021).
39. Військовий переворот у Чилі (1973) – Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Військовий_переворот_у_Чилі_\(1973\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Військовий_переворот_у_Чилі_(1973)) (дата звернення: 10.05.2021).
40. 2002 French presidential election – Simple Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/2002_French_presidential_election (дата звернення: 10.05.2021).

41. Система єдиного перехідного голосу – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Система_єдиного_перехідного_голосу (дата звернення: 10.05.2021).

42. Парадокс Кондорсе – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Парадокс_Кондорсе (дата звернення: 10.05.2021).

43. Теорема Ерроу – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Теорема_Ерроу (дата звернення: 10.05.2021).

